

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Haridusteaduste instituut
Koolieelse lasteasutuse õpetaja õppekava

Monika Kalso

PROSOTSIAALSETE VALEDE MÕISTMINE
JA KASUTAMINE 6-7 AASTASTEL LASTEL

bakalaureusetöö

Juhendaja: Kristiina Treial

Läbiv pealkiri: 6-7 aastaste laste prosotsiaalne vale

KAITSMISELE LUBATUD

Juhendaja: Kristiina Treial, MSc

.....

(allkiri ja kuupäev)

Kaitsmiskomisjoni esimees:

.....

(allkiri ja kuupäev)

Tartu 2016

Resümees

Käesolevas töös uuriti prosotsiaalsete valede mõistmist ja kasutamist 6-7-aastaste laste seas. Uurimisprobleemiks oli vajadus täpsemalt teada saada, kuidas koolieelses eas (6-7a) eesti lapsed oskavad tõlgendada prosotsiaalsete valede olemust ning kumba nad eelistavad, kas prosotsiaalset valet või tõe rääkimist, arvestades samas ka soolist aspekti. Uurimuse läbiviimiseks kasutati mugavusvalimit, kuhu kuulus kolmkümmend 6-7-aastast last ja mõõtevahendiks valiti poolstruktureeritud intervjuu. Intervjuude tulemused näitasid, et 6-7 aasta vanused lapsed mõistavad valetamise sisu ja suhtuvad valetamisesse kui taunitavasse tegevusse, samuti suudab enamus neist eristada prosotsiaalset valet ja antisotsiaalset valet. Uuringu tulemused näitasid ka seda, et lapsed eelistavad prosotsiaalset valet tõe rääkimisele olukordades, kus sellega hoitakse ära kahjulik tagajärg. Nimetatud tulemused viitavad sellele, et 6-7-aastased lapsed langetavad teadlikke valikuid, kas valetada või mitte, võttes arvesse oma käitumise prognoositavaid tagajärgi. Uuringu tulemuste põhjal ei avaldunud poiste ja tüdrukute vahel olulisi erinevusi vale mõistmisel ja kasutamisel.

Märksõnad: 6-7-aastased lapsed, prosotsiaalsed valed

Summary: Pro-social lies- understanding and operation at aged 6 to 7.

This study examines how children at aged 6-7 understand and use pro-social lies. The research problem was the need for more research to find out how preschool aged (6 to 7 year olds) Estonian children are able to interpret the nature of pro-social lies and which of the two they prefer- pro-social lie or telling the truth, while also taking into account the gender perspective. The study was conducted using convenience sampling which included thirty 6 to 7 year old children, measuring device was chosen as a semi-structured interview. The results showed that children aged 6 to 7 understand the contents of lying and they think about lying as bad act. The majority of them will be able to distinguish between anti-social lie and pro-social lie. Research also showed that children prefer telling a prosocial lie to speak the truth in situations where their action prevents any harmful effect. Mentioned results indicate that children aged 6 to 7 lowering informed choices to lie or not to while taking into account the foreseeable consequences of their behavior. Based on survey results revealed that there are no significant differences between boys and girls in the understanding and using prosocial lies.

Keywords: 6 to 7 year olds, prosocial lies

Sisukord

Resümees	2
Summary: Pro-social lies- understanding and operation at aged 6 to 7.	2
Sisukord.....	3
Sissejuhatus	4
Vale, valetamine ja vale liigid	4
Valetamise ja selle mõistmise areng lapseas.....	5
Prosotsiaalsed valed	9
Uurimuse eesmärk ja hüpoteesid.....	11
Metoodika.....	11
Valim	11
Mõõtvahendid.....	12
Protseduur.....	12
Tulemused	13
Kuidas mõistavad 6-7-aastased lapsed valetamist.....	13
Prosotsiaalse ja antisotsiaalse vale äratundmine ning hindamine	13
Prosotsiaalse vale kasutamine	15
Arutelu.....	17
Tänuõnad	19
Autorsuse kinnitus.....	19
Kasutatud kirjandus.....	20
Lisad.....	22

Sissejuhatus

Teadlaste seas ei ole väljakujunenud selgelt ühesugust seisukohta, millises vanuses lapsed hakkavad valetama. Fordi (1996) arengupsühholoogiaalased uuringud kinnitavad, et ettekujutus teise teadvusest ei kujune välja enne 3-5.eluaastat ja seega ei ole inimene enne 5.eluaastat võimeline tahtlikult valetama, hiljem aga küll. Morris ja Reddy (2004) seavad Fordi uuringutulemused oma uurimustööde põhjal kahtluse alla. Nad kinnitavad, et valetamiseks peavad lapsed omandama vaid teatud kognitiivsed oskused ja need ei sõltu otseselt teadvuse arengust. Uuringud on näidanud, et 6-7-aastased lapsed saavad hakkama valeuskumuste ülesannetega (Lalonde & Chandler, 2002). Evans ja Lee jagasid oma uurimustulemuste põhjal lapsed valetamisoskuste järgi kolme vanusegruppi, mille põhjal 7-8 aasta vanuses lastel on juba nn kolmanda taseme valed, kus lapsed suudavad oma valet varjata, s.t, et 7-8 aastastel lastel on olemas juba sotsiaalsed oskused, et mitte kaasinimesi solvata või hoida ära võimalikud tagajärjed/karistused, mida valed endaga kaasa tuua võivad (Lee, 2013). Broomfield, Robinson ja Robinsoni (2002) poolt läbiviidud uurimustööst prosotsiaalsete valede kohta ilmnes, et kuigi paljud 4–6 aastased lapsed said aru, et tõde teeb teise inimese õnnetuks, otsustasid nad sellele vaatamata ikkagi mitte valetada.

Seega, koolieelikutel (6-7-aastastel lastel) esineb arengus oluline periood, mille käigus õpitakse prosotsiaalset valet mõistma ja kasutama. Uurimisprobleemiks ongi vajadus täpsemalt teada saada, kuidas koolieelses eas eesti lapsed oskavad tõlgendada prosotsiaalsete valede olemust ning kumba nad eelistavad, kas prosotsiaalset valet või tõe rääkimist. See teadmine aitab täiskasvanutel laste otsuseid ja käitumist paremini mõista ning vajadusel suunata.

Vale, valetamine ja vale liigid

Teistele inimestele edastatud sõnumid võivad olla nii tõesed kui ka mittetõesed. Zuckerman, DeFrank, Hall, Larrance ning Rosenthal (1979) defineerivad valetamist kui ettekavatsetud verbaalset sõnumit, mis ei peegelda ausalt isiku tegelikku arvamust. Seega on vale määratlemisel tähtis teada, kas rääkija edastab fakte teadlikult või ta ise ei tea, et tegemist on valedga. Teadlikult mittetõesel sõnumitel ehk valedel on alati kindel motivatsioon ja eesmärk kedagi petta. Seega on valetamise puhul tegemist teadvustatud protsessiga, kus kõneleja püüab kellelegi edastada oma veendumustele, teadmistele ning uskumustele vastupidiseid

andmeid (Lee, 2000). Sellest loogikast lähtudes ei saa valetamiseks käesoleva töö autori arvates pidada aga väärinformatsiooni levitamist, kui levitaja ise ei tea, et tegemist on ebatõeste faktidega.

Õiguspsühholoogia professor Talis Bachmann (2008) väidab, et vael on peamiselt kaks eesmärki- valetatakse enesekaitseks või kellegi teise päästmiseks: “Valetamine kui teadlik ebatõe esitamine on psühholoogiline enesekaitse või siis mõnel juhul on see ka kellegi teise kaitsmine.” (lk 123).

Lewis, Stranger ja Sullivani (1989) hinnangul on antisotsiaalse vale eesmärgiks kas eksimuse või millegi muu varjamine või kellelegi tahtliku kahju tekitamine ja enesekasu saamine (*self-enhancement*) ehk kas siis enese päästmine raskustest, pahameelest või karistusest hoidumiseks. Prosotsiaalne vale ehk pisivale on niisugune väär väite esitamise sort, kus eesmärgiks on teist inimest millestki säästa või talle mitte kahju teha. Prosotsiaalseid valesid kasutatakse, et säilitada häid suhteid teisele haiget tegemise asemel (Bok, 1999). Seega saab eesmärgist lähtuvalt valed liigitada antisotsiaalseks ja prosotsiaalseks.

Oma uurimustulemuste põhjal väidavad Broomfield jt (2002), et sellised „süütud“ pisivaled (*white lies*) on olulised inimestevaheliste heade suhete säilitamisel ja seega sõltub vale olemus konkreetsest eesmärgist/pehmendavast asjaolust, mida valetaja soovib oma ütlusega saavutada. Demorest, Meyer, Phelps, Gardner ja Winner (1984) aga nii leebid järeldusi ei tee. Oma uurimustes varieerisid nad kõneleja tegelikku arvamust ja sotsiaalset eesmärki ehk seda, mida kõneleja tahab, et kuulaja usuks. Tulemuste põhjal tegid nad ühese järelduse, et ka siis, kui valetaja käitub altruistlikel kaalutlustel, on taolise vale õilsast olemusest sõltumata tegu ikkagi petliku ütluse ehk tahtliku valega.

Valetamise ja selle mõistmise areng lapseas

Lee (1999) kinnitab, et laps, kes vale formuleerimisega edukalt hakkama saab on komplekse ja intelligentse mõtlemisviisiga. See väide kinnitab, et valetamise juures on väga tähtis lapse sotsiaalse arengu tase, mis võimaldab indiviidil (lapsel) kui sotsiaalsel liigil toimeta keerulistes inimestevahelistes suhetes (viidatud Broomfield et al., 2002 j). Selleks peavad lapsel olema teatavad sotsiaalsed oskused, mis omandatakse suhtlemise ja õppimise kaudu. Nähes, kuidas inimesed toimivad lähisuhetes, kohandavad väikelapsed selle järgi oma arusaamu ja käitumist. Sellisel moel arenevad lastel välja seesmised käitumismudelid ehk

süsteemiseeritud pildid inimestevahelistest suhetest. Neid mudeleid mõjutab tugevalt see, mida lapsed ümbritsevad inimesi jälgides tähele panevad/meelde jätavad (Paavel, 2005; Saarits, 2005). Nii õpib laps ümbritsevat keskkonda uurides, õdede-vendade ja eakaaslastega suheldes, täiskasvanutelt toetust ja juhiseid saades ning neid matkides.

Kuigi Fordi (1996) uuringud kinnitavad, et ettekujutus teise teadvusest ei kujune välja enne 3.-5.eluaastat ja seega ei ole inimene enne 5.eluaastat võimeline valetama, siis Morris ja Reddy (2004) seavad Fordi uuringutulemused oma uurimustööde põhjal kahtluse alla. Nad kinnitavad, et valetamiseks peavad lapsed omandama vaid teatud kognitiivsed oskused ja need ei sõltu otseselt teadvuse arengust. Selle väite kinnituseks toovad Morris ja Reddy näite imikutest, kes õpivad varakult ära, et sülle saamiseks peavad nad nutma hakkama. Sellise oskuse on beebid omandanud ema käitumise põhjal, kes neid on tõtanud abistama, kui nad on nutuga emale andnud teada neid valitsevast ebameeldivast olukorrast. Ema taoline käitumine on aga kinnistanud imiku kognitiivse oskuse, et sülle saamiseks tuleb emale saata nutu kaudu valetavat infot.

Selleks, et selgusele jõuda, kui vanalt väikelapsed teadlikult valetama hakkavad, korraldasid Evans ja Lee (2013) uurimuse, kus katses osalev laps pandi istuma seljaga katse korraldaja poole, kelle käes oli mitu mänguasja ja paluti öelda, missugune mänguloom häälitseb, ilma et laps oma selja taga olevat looma näeks ega selle nägemiseks ka selja taha piiluks. Esimesed kaks katset olid lihtsad – lapsed kuulasid ja oskasid edukalt ära arvata, kes loomadest häälitsetes. Kolmanda katse ajal hakkas ruumis mängima muusika, mistõttu lapsed ei kuulnud täpselt, missugune mänguasi võis häält teha. Vajadus pühendas abinõu ja nii kiiksid lapsed vargsi seljataha arvates, et uurija seda ei näe. Selliselt rikkusid nad teadlikult eelnevalt kokkulepitud reegleid ja tegu eitades ka valetasid selle kohta. Nagu ilmnes sellest Evansi ja Lee katsest 65-e kahe ja kolmeaastase lapsega, on nii väikesed lapsed võimelised juba kinnitama valet fakti öeldes, et nad ei rikkunud kokkulepet. Tegelikult 80% katses osalenuist siiski tegi seda, kuid vaid 40% neist tunnistas valetamise üles, 60% jäid aga oma valele kindlaks ning kinnitasid, et nad seljataha ei kiiganud. Samas 76% rääkisid end edasise vestluse käigus kohe sisse, ehk nad ei osanud oma pettusega lõpuni minna, kõigest 24% lastest jäi oma valele lõpuni kindlaks (Evans & Lee, 2013). Juba Wilson, Smith ja Ross (2003) kinnitasid oma uurimuste põhjal, et 65% 2-aastastest ja 94% 4-aastastest lastest valetas nende poolt läbi viidud katse jooksul vähemalt ühe korra, kuid neil puudusid sotsiaalsed oskused oma valele kindlaks jääda.

Evans ja Lee (2013) jagasid lapsed valest arusaamise ja valetamise oskuste järgi kolme vanusegruppi:

- 2-3-aastased lapsed. Selles vanuses lapsed võivad valetada üsna veenvalt, aga nad ei oska/suuda kontrollida, kas isik kellele nad valetavad, nende valet ka uskuma jääb. Seda kinnitavad ka Hughes ja Ensor (2005) ning Rennie, Bull ja Diamond (2004) oma uurimustööde põhjal, et selles vanuses lapsed on võimelised valest aru saama ja petma, kuid eelduseks on, et nende kognitiivsed oskused peavad olema selleks vastaval tasemel (viidatud Evans & Lee, 2013).
- 4-6-aastased lapsed. Lee (2013) kinnitab, et sellesse vanusegruppi kuuluvad lapsed saavad valest aru, oskavad veenvalt valetada ja juba ka hinnata/kontrollida, kas kuulaja nende valet usub.
- 7-8-aastased lapsed. Selles vanuses lastel on nn. kolmanda taseme valed, kus lapsed suudavad oma valet varjata, st., et 7-8 aastastel lastel on olemas juba sotsiaalsed oskused, et mitte kaasinimesi solvata või hoida ära võimalikud tagajärjed/karistused, mis valed endaga kaasa tuua võivad (Lee, 2013).

Lapse emotsionaalsete võimete ja suhete aluseks on lapse ja lapsevanema vahelise suhtlemise emotsionaalne toon (Bachmann & Maruste, 2001). Laste tunnetusprotsessid kujunevad suuresti täiskasvanute toel, arenedes aga järjest enam iseseisvalt. Kikas (2008) kinnitab, et „erinevaid tunnetusprotsesse (taju, tähelepanu, mälu, arutlemine) on sageli raske eristada, sest nad toimivad koos. Ka nende areng on vastastikku seotud, sest teadmiste kasv muudab taju ja arutlemist“ (lk 19). Eelnevale toetudes võib eeldada, et 6-7-aastane kooli minev laps on sotsiaalsete oskuste arengus jõudnud teatud tasemele, kuid see ei tähenda veel, et need oskused oleksid selleks vanuseks täielikult väljaarenenud. Põhirõhk on mõtlemise arengul, sest laste sotsiaalse võimekuse areng on tugevas seoses eelkõige kognitiivse arenguga (Kikas, 2008). Uuringud on näidanud, et lapsed saavad hakkama valeuskumuste ülesannetega, aga nad ei saa alati aru, et erinevad eelteadmised võivad olla erinevate interpretatsioonide aluseks (Lalonde & Chandler, 2002).

Valetamine eeldab oskust mõista teist inimest ning sellest kasu saada, seega näitab valetamisoskus inimese teatavat intellektuaalset ja emotsionaalset küpsust (Kolga, 2005). Kolga seisukohti kinnitab ka Lee (2013), väites, et laps kes vale formuleerimisega hästi hakkama saab, on intelligentse mõtlemisviisiga. Saltzman-Benaiah ja Lalonde (2007) said samuti oma uurimustulemuste põhjal teada, et valedest arusaamine ja oskus neid ette kanda

sõltub laste sotsiaalsest arengutasemest ning et tüdrukud on nendes asjades poistest enesekindlamad ja edukamad.

Teadlaste poolt on laste arengu suundade mõistmiseks välja töötatud mitmeid teooriaid, milledest arvestatavamad on kolm: Piaget kognitiivse arengu teooria, metakognitsioonide arengu teooria ja vaimuteooria (Flavell, 1999).

Piaget kognitiivse arengu teooria põhineb uurimistulemustel, mille kohaselt kuni kaheksa aastased lapsed saavad valest kui tegelikkusele mittevastavast faktist aru, aga nad ei oska eristada mittetõeseid fakte ja valet, pidades eksituse ütlemist isegi halvemaks kui valetamist. Piaget kinnitab, et vanemad kui 8-aastased lapsed ei samasta enam eksitust ja valet ning hinnangu andmisel lähtuvad rääkija võimalikest kavatsustest. Ka hindavad nad valetamist eksitusest halvemaks. Sellest järeldas Piaget, et vanemad kui 8-aastased lapsed peavad ütleja kavatsust olulisemaks, kui ütluse tagajärge, keskendudes objektiivsete tunnuste asemel hoopis subjektiivsetele tunnustele (viidatud Friedman, 2007 j).

Metakognitsioonide arengu teooria sai alguse kahekümnenda sajandi seitsmekümnendatel aastatel ja tegeles põhiliselt laste metamälu ja mälustrateegiate, eeldamisoskuse, tähelepanu, mõistmisvõime ja planeerimisoskuse uurimisega. Laste metamälu on uuritud juba mitu aastakümnet, kuid ajalise metamälu valdkond ehk teadmised, kuidas mäletatakse möödunud sündmuste ajahetki, on saanud teadlaste hinnangul vähest tähelepanu. Seega vajaks see valdkond laiemat uurimist, et välja selgitada kas siin võib rolli mängida ka see, et laps lihtsalt mäletab olukorda või kirjeldatavat asja teistmoodi, kui see oli tegelikult ning võib sellest tulenevalt ette kanda/kinnitada tõe mittevastavaid fakte (Friedman, 2007).

Kolmandaks ja kõige tänapäevasemaks suunaks on vaimuteooria ehk *Theory of Mind* (edaspidi ToM). ToM on oskus mõista ja eristada teiste inimeste vaimseid tegevusi, mõtteid, kavatsusi ja tundeid (Flavell, 1999). Vaimuteoorias uuritakse, kuidas lapsed tõlgendavad teiste inimeste mõtete, emotsioonide ja käitumiste vahelisi seoseid. Üheks esimeseks arengulise vaimuteooria uurijaks oli Demorest, kes uuris 6-, 9- ja 13-aastaste laste ning täiskasvanute võimet mõista siiraid, valelikke ja sarkastilisi märkusi. Oma uurimuste põhjal jõudis ta järeldusteni, et väiksed lapsed tõlgendavad pea kõiki väiteid siirana. Nii arvas enamik kuueaastaseid, et kõneleja ütlused väljendavad üksnes tema uskumusi ja eesmärke, olemata seejuures valelikud. 9 ja 13-neaasta vanused lapsed olid võimelised juba valetamisest aru saama. Uuringust selgus, et esmalt võtavad lapsed kogu saadud informatsiooni siiralt ja

hakkavad alles seejärel kahtlema/mõistma, et kõneleja ütlused ei pruugi alati olla tõesed (Demorest, Meyer et al., 1984).

Prosotsiaalsed valed

Prosotsiaalseid valesid ei peeta nii negatiivseteks, kui antisotsiaalseid valesid (Popliger, Crossmann ja Talwar, 2011). Siia kuuluvad näiteks mitte päris siirad komplimendid ja võltslohutused. Sedasorti valedele rajaneb suurel määral meie sõbralik suhtlemine kaasinimestega. Ja nii õpivad lapsed prosotsiaalseid valesid kasutama läbi peegelsuhte/eeskuju, et olla „viisakas“ või säästa kellegi tundeid (Paavel, 2005; Saarits, 2005). Küll aga ei kehti sama suhtumine ja arusaam laste arusaamades ja oskustes oma emotsioone juhtida.

Paavel (2005) kinnitab, et laste oskus juhtida oma emotsioone jaguneb kahte valdkonda: lastele iseloomulikud käitumuslikud reaktsioonid pingelises olukorras nn emotsioonide väljendumise käitumuslik tasand ja ühiskonnas kehtivate normide mõistmine ning oskus oma käitumist vastavalt neile suunata. Seda kinnitab ka Broomfield jt (2002) poolt läbi viidud uurimustöö, kust ilmnes, et kuigi paljud 4–6-aastased lapsed said aru, et tõde teeb teise inimese õnnetuks, otsustasid nad sellele vaatamata ikkagi mitte valetada. Seega võib lastel taolise käitumise aluseks olla mitte emotsioon vaid arusaam, et valetamine ei ole ilus ja ka sotsiaalselt aktsepteeritav. Seda kinnitavad ka Talwar, Murphy ja Lee (2007) poolt läbi viidud uurimused, et juba 3-aastased mõtlevad 4-aastastega sarnaselt, et valetada ei ole ilus ning eelistavad rääkida tõtt. Ka ei hinda lapsed vanuses kuni 8–9-aastat süütuid pisivalesid piisavalt positiivseks, et hea eesmärgi nimel valetama hakata. Nagu nähtus uurimusest, arvavad väikesed lapsed, et taktitundelisus eeldab just tõe rääkimist. Nad ei klassifitseeri teatud tüüpi valesid sotsiaalselt aktsepteeritavaks, vaid pigem moraalselt valeks (Broomfield et al., 2002). Samas aga kinnitavad Crossmani uurimused (2010), et 3-6-aastased lapsed tajuvad, et prosotsiaalsed valed on paremad, kui omakasupüüdlilikud antisotsiaalsed valed (viidatud Popliger et al., 2011j).

Saltzman-Benaiah ja Lalonde (2007) uurisid, mis vanuses on lapsed võimelised prosotsiaalsete valedes tähendust „mõistma“. Nende uurimustest selgus, et selleks piiriks on 8. eluaasta. Uurimuse põhjal selgus, et alates 8.-9. eluaastast ei hakka lapsed mitte ainult tajuma prosotsiaalse valse olemust vaid prosotsiaalne vale hakkab neil kujunema suisa sotsiaalse suhtluse vormiks. Veel kinnitasid nad oma uurimustulemuste põhjal, et prosotsiaalsetest

valedest arusaamine sõltub laste sotsiaalsest arengutasemest ning, et tüdrukud on nende mõistmises poistest edukamad (Saltzman-Benaiah & Lalonde, 2007). Valeuskumuste ja sotsiaalse valetamise hindamiseks kasutasid Saltzman-Benaiah ja Lalonde oma uuringutes viit erinevat meetodit, sealhulgas nii pilte kui ka lugusid, mis põhinesid Demoresti uuringul (Demorest et al., 1984). Demorest jt (1984) selgitasid välja, et 7-8-aastased lapsed saavad aru ausatest ja valelikest väidetest. Nende uuringutes muudeti kõneleja tegelikku arvamust ja sotsiaalset eesmärki ehk seda, mida kõneleja tahab et kuulaja usuks.

Ka Xu ja tema kolleegide (2009) poolt läbi viidud uurimused 7-11-aastaste Hiina lastega näitavad, et 7-11-aastased lapsed oskavad eristada prosotsiaalset valet antisotsiaalsest valest. Nende uuringust selgus, et 50% 9-aastastest ja 60% 11-aastastest lastest kinnitasid, et nad valetavad selleks, et hoida ära ebameeldivaid tagajärgi/karistust, enamik vanemaid lapsi vastasid aga prosotsiaalsete valede kohta, et nad valetasid sellepärast, et mitte kuulajale haiget teha. Sellest järeldasid uurijad, et laste arusaam prosotsiaalse vale olemusest suureneb koos lapse vanusega, liikudes omakasupüüdlilikult motiivilt prosotsiaalse eesmärgi suunas. Selle põhjal on uurijad veendumusel, et motiveerivad tegurid mõjutavad laste valetamist ja need ei sõltu rahvusest ega kultuurist (viidatud Popliger et al., 2011j). Lalonde ja Chandler (2002) jõudsid oma uurimustes järeldusteni, et lapsed hakkavad 6-12-aastaselt tajuma, et üht kindlat olukorda, eset või sündmust võivad erinevad isikud tõlgendada erinevalt. Kuigi teiste inimeste mõtete ja kavatsuste mõistmine hakkab lastel arenema eelkoolieas, siis varjatud kavatsuste mõistmiseks olulised sotsiaalsed oskused kujunevad välja alles 7-12 aasta vanuses (Kolk, Raud & Kaldoja, 2010).

Cole (1986) ja Saarni (1984) uurisid, kuidas lapsed oskavad valetamiseks kasutada oma kehakeelt. Selleks pandi lapsed reaalsesse olukorda, kus neil tuli viisakusest lähtuvalt otsustada, kas rääkida tõtt või valetada. Neile tehti sünnipäevaks soovimatud kingitused ja nad pidid kinkijale vastama, kas kingitus neile meeldis või mitte. Selgus, et juba neljandast eluaastast alates olid lapsed võimelised teesklema, andes kehakeelega märku, et kingitus on neile meelepärane (viidatud Williams et al., 2016j). Talwar, Murhphy jt (2007) uuringud kinnitasid veel ka seda, et lapsed oskavad edukalt kasutada verbaalseid vahendeid, et soovimatu kingi puhul kinnitada kinkijale kingi meeldivust.

Uurimuse eesmärk ja hüpoteesid

Käesoleva töö eesmärgiks on kirjeldada prosotsiaalse vale olemust ja selle kasutamist 6-7-aastaste laste seas, nende arusaamist prosotsiaalsetest valedest ning erinevust poiste ja tüdrukute vahel.

Käesoleva töö uurimusliku osaga soovitakse:

1. Teada saada, kuidas mõistavad 6-7-aastased lapsed valetamist ja kui hästi tunnevad nad ära prosotsiaalse valetamise. Oletatakse, et juba 6-aastased lapsed hindavad prosotsiaalsed valed paremaks kui omakasupüüdlikud antisotsiaalsed valed. Varasemate uurimistulemuste (Kolk et al., 2010) põhjal väidetakse, et varjatud kavatsuste mõistmiseks olulised kognitiivsed oskused hakkavad välja kujunema 7. aasta vanuses.
2. Välja selgitada, millisel määral esineb 6-7-aastaste laste seas prosotsiaalse vale eelistamist tõe rääkimisele. Uurimustes (Broomfield et al., 2002) on tõestatud, et kuigi 6-aastased lapsed said aru, et tõe teeb teise inimese õnnetuks, otsustasid nad sellele vaatamata ikkagi mitte valetada. Samas on Saltzman-Benaiah ja Lalonde (2007) uurimuse põhjal ka selgunud, et alates 8. eluaastast ei hakka lapsed mitte ainult tajuma prosotsiaalse vale olemust, vaid prosotsiaalne vale hakkab neil kujunema suisa sotsiaalse suhtluse vormiks.
3. Kirjeldada, milliseid soolisi erinevusi võib märgata 6-7-aastaste poiste ja tüdrukute prosotsiaalse valetamisega seotud arusaamades ja eelistustes. Saltzman-Benaiah ja Lalonde (2007) tulemuste põhjal oletatakse, et tüdrukud on prosotsiaalse vale mõistmisel ja esitamisel edukamad kui poisid.

Metoodika

Valim

Valimisse kuulusid kolmest erinevast vanuserühmast kokku 30 last (tabel 1). Valimi moodustamisel kasutati mugavusvalimi põhimõtet – lapsed on pärit töö autori lasteaiast, konkreetsed lapsed valiti sobivatest rühmadest vanuse järgi.

Tabel 1. Osalejate sooline ja vanuseline jaotus

SUGU / VANUS	6-aastased	7-aastased	Kokku
Poisid	7	7	14
Tüdrukud	10	6	16
Kokku	17	13	30

Mõõtvahendid

Mõõtevahendiks oli poolstruktureeritud intervjuu (lisa 1), mille koostas varasemate uuringute (Vassiljev, 2011; Warneken & Orlins, 2015) eeskujul töö autor. Enne uurimismaterjali kogumist viidi läbi pilootuuring, et näha ette olukordi mis tekkida võivad ning, et meetodit täpsemaks ja valimile sobivamaks kujundada. 1.-4. intervjuu küsimus on koostatud inspireerituna Vassiljevi (2011) magistritööst, 5. küsimus Warneken ja Orlinsi (2015) läbiviidud uurimuse meetodit kasutades. Warneken ja Orlinsi (2015) uurimuses anti 4-10-aastastele lastele juhised liigitada samal teemal joonistatud neli pilti rühmadesse „head“ ja „halvad“. Iga katse ajal anti lapsele kaks hästi ja kaks halvasti joonistatud pilti sorteerimiseks ja siis veel üks kaasläbiviija „halb“ joonistus, mille ta ise lapsele (hindajale) üle andis. Siinkohal prooviti erinevaid situatsioone viienda pildi üleandmisel: kunstnik oli pilti üle andes erinev (kurb, neutraalne, vaikiv). Käesolevas töös läbiviidud eksperimendis andis viienda pildi lapsele üle õpetaja, kes väitiss, et nägi selle pildi joonistamisega palju vaeva ja loodab, et see lapsele meeldib.

Protseduur

Lapsi intervjueriti lasteaia lapsevanema kirjalikul nõusolekul ning rühmaõpetajale sobival ajal. Intervjuuks planeeriti umbes 15 minutit iga lapse kohta ning kogu protsessi vältel kasutati diktofoni. Uuriija palus lapsevanema luba last intervjuerida ning intervjuu salvestada seletusega, et seda keegi peale intervjuerija ja töö juhendaja ei kuule, nimi asendatakse numbriga ja avaldatakse ainult tsitaadid, mis ei võimalda jutustaja isikut identifitseerida. Vestluse käigus pandi kirja ka lapse vanus ja sugu analüüsi tarbeks.

Intervjuud helisalvestati diktofoniga intervjuerija poolt ja seejärel helisalvestised transkribeeriti. Lisaks salvestamisele tegi intervjuerija intervjuerimise ajal protsessist märkmeid.

Andmete analüüsil kasutati kvalitatiivset sisuanalüüsi (Laherand, 2008). Intervjuude transkriptsioonide põhjal moodustati koodid. Koodide moodustamisel kasutati induktiivset

kodeerimist, mis tähendab, et koodid ei olnud eelnevalt ette antud, vaid moodustati intervjuude transkriptsioonide sisu põhjal. Sarnased koodid ühendati omavahel kategooriatesse.

Saadud andmete analüüsis kasutati vähemalt osalist paralleelkodeerimist teise uurija poolt ning töö autor hindas saadud tulemuste kokkulangevust. Juhul kui esinesid erinevused kodeerimises, siis vaatas autor need kohad uuesti üle, vajadusel arutas tulemuste lahknevust teise uurijaga ning langetas seejärel lõpliku otsuse koodide moodustamise kohta.

Pärast kategooriate moodustamist leiti kategooriate esinemise sagedused. Nende põhjal leiti kategooriate sagedusjaotused, mis esitati graafiliselt joonistel.

Tulemused

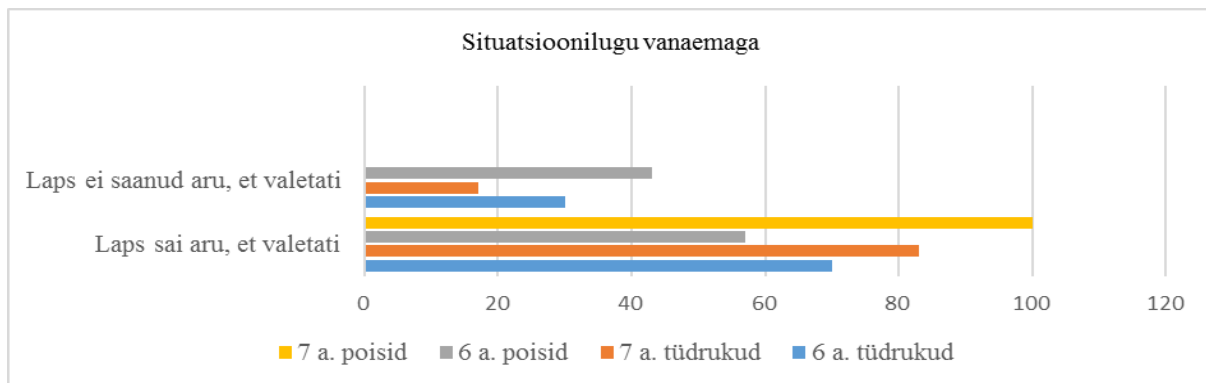
Kuidas mõistavad 6-7-aastased lapsed valetamist

Küsimusele „mis on valetamine“ vastasid 6-7-aastastest lastest 19 ehk kaks kolmandikku justkui ühest suust, et valetamine toimub siis, kui keegi räägib midagi, mis pole tõsi. Sama vanuserühma lastest 7 vastasid samuti sarnaselt ehk, et valetatakse siis, kui ei julgeta oma tegu tunnistada, 2 last arvasid, et valetamine on halb tegu ning 2 ütlesid, et see näitab ebaviisakust. Üldiselt võib öelda, et kõik lapsed rääkisid valest kui antisotsiaalsest.

Prosotsiaalse ja antisotsiaalse vale äratundmine ning hindamine

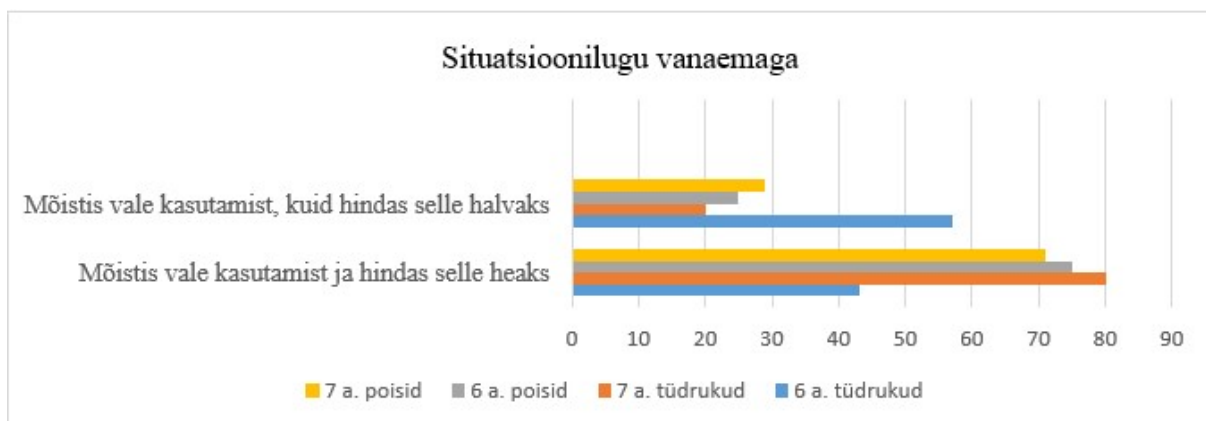
Siin esitatakse intervjuu (lisa 1) nende küsimuste tulemused, kus uuriti laste prosotsiaalse ja antisotsiaalse vale äratundmist ning seda, kuidas laps antud valet hindas. Tulemused on esitatud koos selgitavate joonistega.

Joonis 1 ilmestab situatsioonilugu vanaemaga (lisa 1). Jooniselt on näha, et 6-aastastest lastest peaaegu kaks kolmandikku tundis valetamise ära ja üks kolmandik arvas, et valetamist polegi antud olukorras toimunud. 7-aastastest lastest enamus sai vale olemasolust aru, vaid 1 laps ütles, et pole valetatud. Kui vaadata samal joonisel soolisest aspektist lähtuvalt, siis 7-aastastest poistest sai valetamisest aru 100% ja samuti ka enamus samas vanuses tüdrukutest (75%). 6-aastaste poiste ja tüdrukute valest arusaamise protsendid on sarnased.

Joonis 1. Valetamise äratundmine (%-des)

Nendelt lastelt, kes situatsiooniloos nr 3 (lisa 1) valetamise ära tundsid (joonis 1), küsiti täiendavaid küsimusi (lisa 1), et teada saada, kas laps mõistab, et antud loos oli tegemist prosotsiaalse valega. Seda ilmestab joonis 2, mis näitab, et 6-aastastest lastest ligikaudu pool hindas vale heaks ehk mõistis prosotsiaalset valet, teine pool halvaks. 7-aastastest lastest enamus ehk kolm neljandikku hindasid antud situatsioonis esitatud vale prosotsiaalseks, üks neljandik lastest hindas sama vale halvaks. Soolisest aspektist lähtuvalt vaadates näitab sama joonis, et prosotsiaalse vale olemusest sai aru veidi rohkem kui pooled (64%) poistest ja enamus (83%) tüdrukutest.

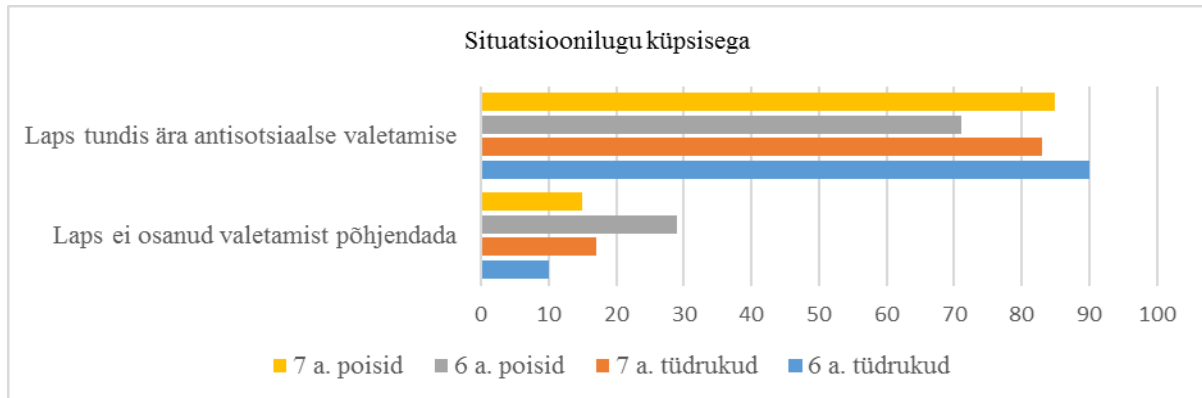

Joonis 2. Prosotsiaalse vale äratundmine ja hindamine (%-des)

Joonis 3 ilmestab situatsioonilugu küpsisega (lisa 1). Antud jooniselt selgub, et 6-aastastest lastest enamus (82%) tundis antisotsiaalse valetamise ära, 3 lastest sai aru küll, et valetati, kuid ei osanud arvata mispärast. 7-aastastest lastest samuti enamus (84%) mõistsid, et antud vale oli antisotsiaalne, sest nad oskasid põhjendada valetamise tagamaid, kaks last ei osanud arvata valetamise põhjust.

Soolisest aspektist lähtuvalt näitavad tulemused, et poistest tundis antisotsiaalse vale ära 78% ja 3 poissi ei teadnud öelda miks valetati. Tüdrukutest sai antisotsiaalsest valest aru

87 % ja 2 tüdrukut ei osanud vale põhjust arvata. Kõik lapsed hindasid antud olukorras esitatud vale halvaks valeks.

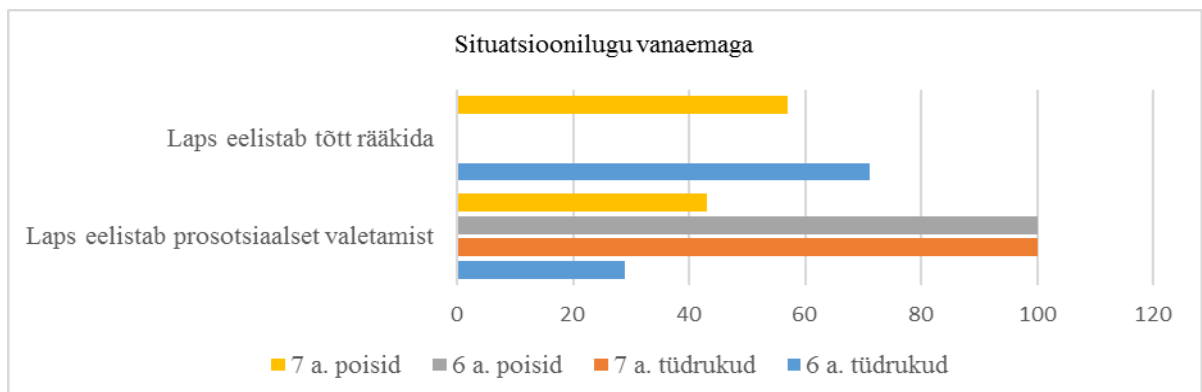
Joonis 3. Antisotsiaalse vale äratundmine (%-des)

Prosotsiaalse vale kasutamine

Siin esitatakse intervjuu (lisa 1) nende küsimuste tulemused, kus uuriti laste prosotsiaalse vale kasutamist ja eelistamist tõe rääkimisele. Tulemused on esitatud koos selgitavate joonistega.

Lastelt, kes situatsiooniloos nr 3 (lisa 1) valetamise ära tundsid (joonis 2), küsiti täiendavaid küsimusi (lisa 1), et teada saada, kuidas laps ise antud olukorras käituks. Tulemusi näitlikustab joonis 4, kus selgub, et 6-aastastest lastest kaks kolmandikku kasutaksid ka ise antud olukorras prosotsiaalset valet, 1 kolmandik sama vanadest lastest eelistab aga tõtt rääkida. 7-aastastest lastest samuti kaks kolmandikku eelistavad kasutada prosotsiaalset valet teise tunnete säästmiseks, 1 kolmandik eelistab tõtt rääkida.

Sama joonise puhul soolist aspekti vaadates on näha, et nii poisid kui tüdrukud jagunesid ligikaudu pooleks prosotsiaalse vale eelistamisel tõe rääkimisele.

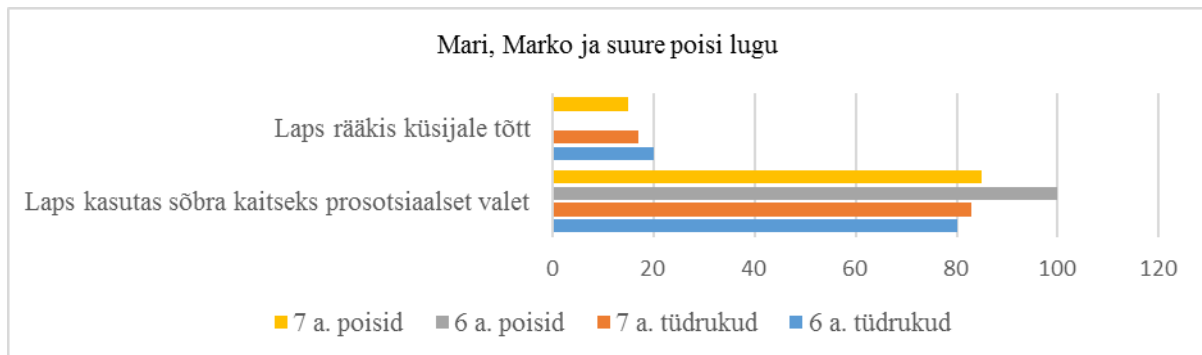

Joonis 4. Prosotsiaalse vale eelistamine tõe rääkimisele (%-des)

Jooniselt 5 selgub, et 6-aastastest lastest peaaegu kõik kasutaksid prosotsiaalset valet sõbra kaitsmiseks, ainult 2 last eelistavad tõtt rääkida. 7-aastaste laste puhul selgub sama: peaaegu kõik kasutaksid prosotsiaalset valet sõbra kaitsmiseks, ainult 2 last eelistavad tõtt rääkida.

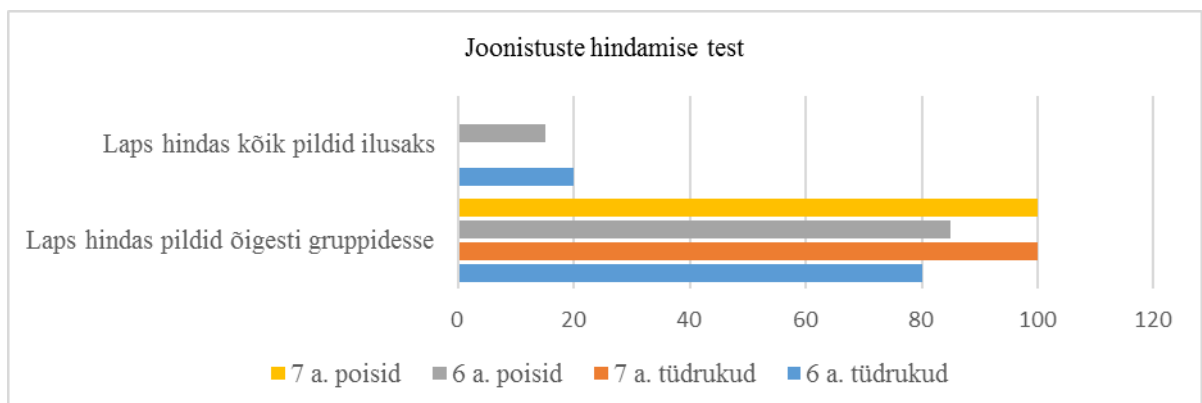
Kõik 26 last, kes Mari eest prosotsiaalse vale esitasid, hindasid antud vale heaks valeks.

Soolisest aspektist vaadatuna samal joonisel selgub, et ainult üks poiss reedab sõbra asukohta, sest ta ei taha valetada. Tüdrukute puhul on tulemus sarnane: enamus tüdrukutest (82%) eelistab kasutada prosotsiaalset valet kui on tarvis sõpra kaitsta.

Joonis 5. Prosotsiaalse vale kasutamine (%-des)

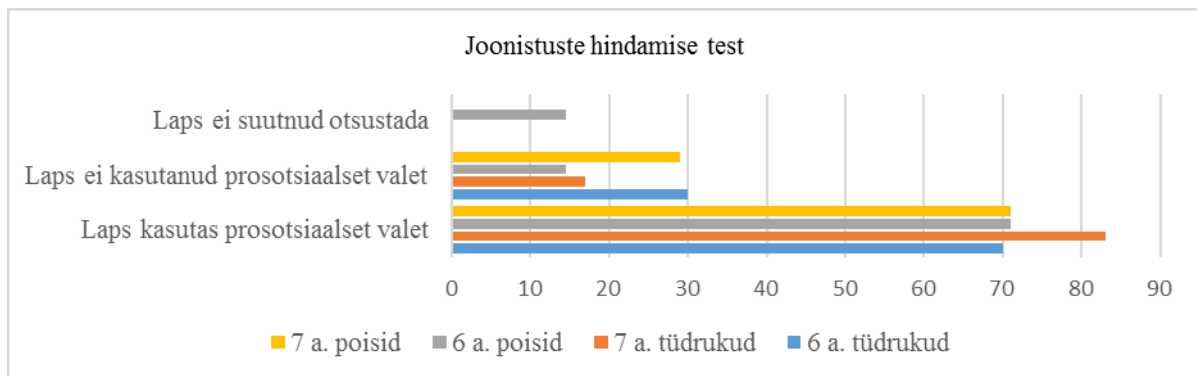
Viienda küsimuse raames anti lapsele viis sama teemalist joonistust (maja). Laps pidi esmalt ülesandest arusaamise demonstreerimiseks hindama pildid kahte rühma: „head“ ja „halvad“. Piltide sorteerimise tulemused on esitatud joonisel (joonis 6), seal on näha, et pilte grupeerisid õigesti kõik 7-aastased lapsed, 6-aastastest lastest 3 (18%) hindasid kõik pildid ilusate gruppi.

Joonis 6. Joonistuste hindamine gruppidesse (%-des)

Joonisel 6 selgub, et piltide hindamisel 6-aastastest lastest kaks kolmandikku hindas kunstniku pildi heade piltide gruppi ehk kasutas prosotsiaalset valet ja ligikaudu üks kolmandik lastest hindas kunstniku pildi halbade piltide gruppi ehk eelistas tõtt öelda. Üks 6-aastane laps ei osanud otsustada ja asetas kunstniku pildi gruppide keskele. 7-aastastest lastest 83% eelistasid antud olukorras prosotsiaalset valet kasutada ja 3 last otsustasid siiski halbade piltide gruppi kasuks.

Soolisest aspektist vaadatuna selgub, et prosotsiaalset valet antud olukorras eelistas 69% poistest ja 71% tüdrukutest.

Joonis 7. Prosotsiaalse vale kasutamine (%-des)

Seejärel tõi kunstniku rolli mängiv muusikaõpetaja välja oma „halva“ pildi rõhudes sellele, et oli oma pildiga vaeva näinud ning küsis lapselt, kuhu rühma tema pilt kuulub. Tulemused on esitatud joonisel 7. Muusikaõpetaja lahkudes paluti lapselt selgitust, miks ta kunstniku pildi just sinna rühma pani. Kõik lapsed jäid endale kindlaks- kui hindasid heaks, siis ütlesid, et tõesti meeldib ning kui halvaks siis ütlesid välja, mis ei sobinud. Samas võtsid kõik lapsed ootamatult pika otsustamise aja, mõnel venis see koguni 2 minutini.

Arutelu

Intervjuude tulemused näitavad, et 6-7-aasta vanused lapsed mõistavad valetamise sisu ja suhtuvad valetamisesse kui taunitavasse tegevusse. Nimetatud tulemused kinnitavad Lee (2013) seisukohti, et 4-6-aastased lapsed oskavad valet ära tunda. Seega 6-7-aasta vanuste laste puhul peaks valetamise oskus olema juba välja kujunenud.

Uuringu tulemuste põhjal võib väita, et 6-7-aastased lapsed enamuses suudavad eristada prosotsiaalset valet ja antisotsiaalset valet, sealjuures tuntakse antisotsiaalset valet paremini

ära, mis võib olla põhjendatav sellega, et lapsed mõistavad valet eelkõige kui negatiivset tegevust (Broomfieldi et al., 2002). Nimetatud töö tulemused on kooskõlas Hiinas läbiviidud uuringu tulemustega, mille kohaselt 7-11-aastased lapsed oskavad prosotsiaalset ja antisotsiaalset valet eristada (Xu et al, 2009, viidatud Popliger et al 2011). Samuti viitavad töö tulemused sellele, et 6-7-aastased lapsed eelistavad prosotsiaalse vale kasutamist tõe rääkimisele, mis on kooskõlas Crossman (2010) uurimistulemustega (viidatud Popliger et al 2011).

Prosotsiaalset valet suudavad paremini ära tunda ja antisotsiaalsest valest eristada 7-aastased lapsed. Samuti kasutaksid 7-aastased lapsed prosotsiaalset valet tõenäolisemalt kui 6-aastased lapsed. See viitab sellele, et vale mõistmine areneb lastel kasvades ja, et kasvades õpitakse järjest paremini mõistma prosotsiaalse vale olemust (Xu et al., 2009, viidatud Popliger et al., 2011).

Uuringu tulemused näitasid, et lapsed eelistaksid prosotsiaalset valet tõe rääkimisele olukordades, kus sellega hoitakse ära kahjulik tagajärg. Üsna üksmeelselt pidasid lapsed prosotsiaalse vale kasutamist õigeks olukorras, kus vale abil kaitstakse teist inimest teda ähvardava vägivalda eest. Rohkem lahknesid laste seiskohad olukorras, kus valetati selleks, et teist inimest mitte kurvastada.

Seega näitavad töö tulemused, et 6-7-aastased lapsed peavad valetamist õigustatuks raskemate tagajärgede ära hoidmisel, kuid nad võivad valetada ka seetõttu, et mitte kurvastada teisi inimesi ja hoida sotsiaalseid suhteid (Bok, 1999). Broomfield jt (2002) järgi sõltub prosotsiaalne valetamine sellega seotud asjaoludest, mistõttu raskema tagajärje (füüsiline vägivald) ära hoidmisel peetakse valetamist õigustatumaks.

Töö tulemused näitavad ka seda, et 6-7-aastased lapsed võivad kaaluda prosotsiaalse vale kasutamist. Muusikaõpetaja poolt joonistatud pildile hinnangu andmise juures kaalusid nad pikalt, kas hinnata pilti heaks või halvaks olukorras, kus õpetaja väitis, et ta loodab, et pilt lapsele meeldib. See viitab sellele, et ka siis kui 6-7-aastane laps prosotsiaalset valet ei kasuta, võib ta seda kaaluda, mille põhjal võib arvata, et 6-7-aastaste laste puhul on prosotsiaalne valetamine kujunenud üheks osaks nende käitumisviisidest.

Nimetatud tulemused viitavad sellele, et 6-7-aasta vanuses lapsed langetavad teadlikke valikuid, kas valetada või mitte ning kaalutlevad valetamise või tõe rääkimise kohta võttes arvesse oma käitumise prognoositavaid tagajärgi. Nimetatud tulemus on kooskõlas Broomfieldi jt (2002) uuringu tulemustega, mille kohaselt juba osa 4-6-aastaste lastest on

võimelised langetama otsuseid, kas valetada või mitte, teades, et valetamine võib muuta teise inimese õnnetuks/õnnelikuks.

Uuringu tulemuste põhjal ei avaldunud poiste ja tüdrukute vahel olulisi erinevusi vale mõistmisel ja kasutamisel. Seda võib väita nii prosotsiaalse kui antisotsiaalse vale kohta. Seega ei toeta käesoleva töö tulemused Saltzman-Benaiah ja Lalonde (2007) seisukohti, et tüdrukud valest arusaamises ja valetamises poistest enesekindlamad ja edukamad on.

Uuringu praktiline väärtus seisneb selles, et selle tulemuste põhjal on võimalik nii lapsevanematel kui lasteaiaõpetajatel teada, millised valetamise oskused on 6-7-aastastel lastel välja kujunenud ning nad saavad seda laste kasvatamisel arvesse võtta.

Uurimistulemuste puhul tuleb arvestada sellega, et need on saadud võrdlemisi väikese valimi põhjal, mis võib vähendada tulemuste usaldusväärsust. Väikesest valimist tulenevalt ei ole testitud tulemuste statistilist olulisust.

Tulevased uurijad võiksid uurida valetamisoskust ka 5-aastastel lastel, et selgitada välja, kas juba selles vanuses on lastel välja arenenud prosotsiaalse vale kasutamise oskused. Samuti võiksid tulevased uuringud olla tehtud suurema valimi põhjal.

Tänuõnad

Täna uuringus osalenud lapsi, laste vanemaid, rühmaõpetajaid, muusikaõpetajat ning juhtkonda. Samuti Evelin Tamm'e, kes aitas autori motiveerimisel palju kaasa.

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen koostanud ise käesoleva lõputöö ning toonud korrektselt välja teiste autorite ja toetajate panuse. Töö on koostatud lähtudes Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

16.05.2016

Monika Kalso

Kasutatud kirjandus

- Bachmann, T. (2008). *Valetamismärgid. Kuidas tunda ära valetamist?* Tallinn: Äripäev.
- Bachmann, T. & Maruste, R. (2001). *Psühholoogia alused*. Tallinn: AS Kirjastus Ilo.
- Bok, S. (1999). *Lying: moral choice in public and private life*. New York: Vintage Paperback Editions.
- Broomfield A. K., Robinson J. E. & Robinson P. W. (2002). Children's understanding about white lies. *Br J Dev Psychol*, 20, 47–65.
- Demorest, A., Meyer, C., Phelps, E., Gardner, H. & Winner, E. (1984). Words speak louder than actions: Understanding deliberately false remarks. *Child Development*, 55, 1527-1534.
- Evans, D., Lee, K. (2013). Emergence of Lying in Very Young Children. *Developmental Psychology* 49(10), 1958-1963.
- Flavell, J. H. (1999). Cognitive development: Children's Knowledge About the Mind. *Annual Review of Psychology*, 50, 21-45.
- Ford, C.V. (1996). *Lies! Lies! Lies!!! The Psychology of Deceit*. Washington: American Psychiatric Press.
- Friedman, W. J. (2007). The development of temporal metamemory. *Child Development*, 78 (5), 1472-1491.
- Kikas, E. (2008). Tunnetusprotsesside areng. *Õppimine ja õpetamine koolieelses eas (lk 19-37)*. Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kolga, V. (2005). Valetama õppimine kui arenguülesanne. *Haridus 1*, lk 9-12.
- Kolk, A., Raud, T. & Kaldoja, M-L. (2010). Sotsiaalsete oskuste ja nõ mõtete lugemise võime areng lastel nooremas koolieas. *Eesti Arst* 89(11), lk 725-732.
- Laherand, M.-L. (2008). *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: Infotrükk.
- Lalonde, C. E., Chandler M. J. (2002). Children's understanding of interpretation. *New Ideas in Psychology* 20 (2-3), 163-198.
- Lee, K. (2013). Little Liars: Development of Verbal Deception in Children. *Child Dev Perspect*, Jun 1;7(2), 91-96.
- Lee, K. (2000). Lying as doing deceptive things with words: A speech act theoretical perspective. In J.W.Ashington (ed.), *Minds in the making: Essays in honor of David R.Olson (pp.177-196)*. Oxford: Blackwell.

- Lewis, M., Sytranger, C. & Sullivan, M. (1989). Deception On 3-Years-Olds. *Developmental Psychology*, 25, 439-443.
- Morris, P., Reddy, V. (2004). Participants Don't Need Theories: Knowing Minds in Engagement. *Theory Psychology* 14(5), 647-665.
- Paavel, H. (2005). Enesekohased oskused. Ots (toim). *Üldoskused- õpilase areng ja selle soodustamine koolis (lk 95-102)*. Tartu: TÜ Kirjastus.
- Popliger, M., Crossman, A. & Talwar, V. (2011). Predictors of childrens prosocial lie-telling: Motivation, socialization variables, and moral understanding. *Journal of Experimental Child Psychology*, 110, 373-392.
- Saarits, Ü. (2005). Emotsionaalne areng ja kasvatus. Henno (toim). *Laps ja lasteaed, Lasteaiaõpetaja käsiraamat (lk 72-77)*. Tartu. AS Atlex.
- Saltzman-Benaiah, J., Lalonde, C. E. (2007). Developing Clinically Suitable Measures of Social Cognition for Children: Initial Findings from a Normative Sample. *The Clinical Neuropsychologist* (21), 294-317.
- Zuckerman, M., DeFrank, R. S., Hall, J. A., Larrance, D.T. & Rosenthal, R. (1979). Facial and Vocal Cues of Deception and Honesty. *Journal of Experimental Social Psychology*, 18, 378-396.
- Talwar, V., Murphy, S. M., & Lee, K. (2007). White lie-telling in children for politeness purposes. *International Journal of Behavioral Development*, 31(1), 1–11.
- Vassiljev, T. (2011). *Laste arusaamised valetamise tähendusest ja selle hindamisest*. Publitseerimata magistritöö. Tartu Ülikool.
- Warneken, F. & Orlins, E. (2015). Children tell white lies to make others feel better. *British Journal of Developmental Psychology*, 33, 259–270.
- Williams, S., Moore, K., Crossman, A. & Talwar, V. (2016). The role of executive functions and theory of mind in children's prosocial lie-telling. *Journal of Experimental Child Psychology*, 141, 256–266.
- Wilson, A. E., Smith, M. D. & Ross, H. S. (2003). The nature and effects of young children's lies. *Social Development*, 12 (1), 21-45.

Lisad

Lisa 1

Interjuu küsimustik 6-7 aastastele lastele

Tere. Minu nimi on Monika, ma viin laste seas ühte uurimust läbi ja mul on hästi hea meel, et sa mulle siia appi tulid! :)

Sissejuhatavad küsimused:

Kas sa soovid enne intervjuid minult midagi küsida?

Kui vana sa oled? (poiss/tüdruk)

Põhiosa küsimused:

Niisiis, alustame. Kõigepealt on mul sulle üks küsimus ja sa räägigi lihtsalt nii, nagu sa mõtled.

1. *Mis on sinu arvates valetamine?*

2. *Situatsioonilugu nr.1*

Nüüd hakkab ma sulle lugusid rääkima. Neid lugusid on kokku kolm. Ja see lugude mäng käib nii, et ma räägin sulle ühe loo ja näitan loos toimuvast tegevusest pilti. Sina kuulad, vaatad, mõtled ja pärast ma küsin sinult mõned küsimused, kas sobib? Nii, esimene lugu... Situatsiooni kirjeldus: Marko jookseb kiiruga Marist mööda põõsasse peitu ja ütleb Marile hingeldades: „Üks suur poiss ajab mind taga, ta tahab mind lüüa“. Hetke pärast tulebki suur poiss ja küsib Marilt: „Ma otsin Markot, kas sa nägid kuhu ta läks?“

Küsimused intervjuueeritavale:

Mis sa arvad, mida Mari suurele poisile vastas?

Miks ta nii vastas?

Kas see mida Mari vastas oli hea, nii ja naa või halb? (määramine emotsioonikaartide abil)

3. *Situatsioonilugu nr.2*

Väga tubli! Oled valmis teiseks looks? Situatsiooni kirjeldus: Tiina on Kristjanil külas. Kristjan ütleb: „Ma lähen toon meile morssi.“ Tiina näeb laual küpsist. Ta sööb küpsise ära. Kristjan tuleb tagasi ja küsib: „Selle laua peal oli ju enne küpsis, kas sina sõid selle ära?“ Tiina raputab pead ja ütleb: „Mina pole küpsist ära söönud.“

Küsimused intervjuueeritavale:

Kas Tiina valetas?

Miks ta nii ütles?

Kas see mida Tiina ütles, on hea, nii või naa või halb?

4. Situatsioonilugu nr.3

Hästi! Ja nüüd kolmas ehk viimane lugu selles mängus.. Situatsiooni kirjeldus: Vanaema andis Andrele sünnipäevakingi. Andre soovis väga sünnipäevaks politsei lego. Andre avab paki ja paki sees on hoopis raamat, mis Andrel juba olemas oli. Tuppja tuleb vanaema ja Andre ütleb talle: „Aitäh vanaema! Mulle väga meeldib!

Küsimused intervjuueeritavale:

Kas Andre valetas?

Mis sa arvad, miks Andre vanaemale just nii vastas?

Kas see, mida Andre vanaemale ütles oli hea, nii ja naa või halb?

Kuidas sina oleksid vanaemale vastanud?

5. Joonistuste hindamise test

Üks mäng on meil veel mängida, seal tuleb sul olla kunsti hindaja, ma arvan et see on tore mäng. See käib siis nii, et minu käes on neli joonistust ehk kunstitööd. Ja sinul on kaks hindamise rühma: üks, kuhu sa paned hästi välja tulnud pildid ehk „head pildid“. Teise rühma paned need pildid, mis ei ole joonistajal seekord nii hästi õnnestunud ehk „halvad pildid“. Kas said aru? Tegevuse käik: on 5 sama teemalist joonistust (maja). Kaks pilti on hästi joonistatud, kaks pole eriti välja tulnud ja üks on kunstniku enda töö, mida ta tuleb ise näitama (see ei ole samuti eriti hästi õnnestunud pilt). Laps hindab pildid kahte rühma: „head“ ja „halvad“ (mis näitab, kas testis osaleja saab ülesandest aru). Seejärel toob muusikaõpetaja

välja oma „halva“ pildi ja ütleb: „Kuhu sa minu pildi paneksid? Ma nägin oma pildiga palju vaeva ja loodan, et sulle meeldib..“. Kui laps on oma otsuse muusikaõpetaja kui viimase pildi autori silme all teinud, siis muusikaõpetaja lahkub ja lapsele tuleb lisaküsimus: räägi, miks sa tema pildi just sinna rühma panid?

Lõpetav osa:

Saidki mängud läbi. Kas sa tahaksid minult midagi veel küsida?

Aitäh, sinu vastused on sellel uurimisel väga tähtsad.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina Monika Kalso

(*autori nimi*)

(sünnikuupäev: 27.05.1991)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

PROSOTSIAALSETE VALEDE MÕISTMINE JA KASUTAMINE 6-7-AASTASTEL
LASTEL,

(*lõputöö pealkiri*)

mille juhendaja on Kristiina Treial,

(*juhendaja nimi*)

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 16.05.2016